

ESHITISHDA NUQSONI BO`LGAN BOLALAR UCHUN YAKKA MASHG`ULOTLARNING AHAMIYATI

Olimova Nodirabegim Ibrohimjon qizi

Farg`ona davlat universiteti Maktabgacha ta`lim kafedrası

Maxsus pedagogika yo`nalishi o`qituvchisi.

Iminjonova Dilnozaxon Elmurod qizi

Farg`ona davlat universiteti Maktabgacha ta`lim kafedrası

Maxsus pedagogika (Surdopedagogika) yo`nalishi talabasi.

Annotatsiya:

Eshitishda nuqsoni bo`lgan bolalar ta`lim olish jarayoni o`ziga xosligi bilan ajralib turadi va bunday bolalar uchun yakka mashg`ulot ikkilamchi nuqsonni bartaraf etishda yordam beradi. Yakka mashg`ulotlarda bolalarning og`zaki nutqi shakllanadi, eshitish qobiliyati rivojlanadi. bolalar ijtimoiy hayotga mostlashtirilib, pedagogik psixologik jihatdan maktab ta`limiga tayyorlanadi.

**Kalit so`zlar:** yakka mashg`ulot, nutq, pedagogik-psixologik munosabat, didaktik metod, ta`lim.

Eshitish sezgisi va idroki nutqni egallashda muhim rol o`ynaydi. Nutqning aktiv va passiv shakllari eshitish sezgisi va idroki orqali amalga oshadi. Atrofdagilar nutqini idrok qilishning buzilishi nutqning shakllanish imkoniyatini cheklaydi. Agar bunday bola maxsus yondashish va maxsus uslublar bilan o`qitilmasa soqov bo`lib qoladi. Kar bolalar barcha ma`lumotlarni eshitish analizatori ishtirokisiz oladi va bu o`z navbatida ikkilamchi nuqsonlarni keltirib chiqaradi. Me`yorda bolalar kattalar va atrofdagilar nutqini takror-takror eshitib, ularga taqlid qilib uni egallaydi. Eshitmaydigan bola esa ko`rgan narsalarini nomlarini so`z orqali ifodalay olmaydi. Bunday holat Bolani ruhiy jihatdan to`g`ri rivojlanishiga to`squinlik qiladi. Eshitishda nuqsoni bo`lgan bolalar maxsus muassasalarda o`qiydilar. Mamlakatimizda eshitishda nuqsoni bo`lgan shaxslar uchun samarali uzluksiz ta`lim tizimi yaratilgan bo`lib, kar va zaif eshituvchi shaxslarning ijtimoiy moslashuvi va integratsiyasining zaruriy sharti hisoblangan birlamchi muammo oqibatlarini bartaraf etish va barcha jamiyatning

barcha sogʻlom aʼzolari bilan teng darajada maʼlumot olishga imkoniyat beradi. Bunday bolalar maxsus maktab internatlarda tahsil oladi. Karlar internat maktabida mutlaqo eshitmaydigan va gapirmaydigan, eshitish qobilyatidan 75dB dan ortiq darajada mahrum boʻlgan, kuchli tovushdan taʼsirlanadigan va baʼzi nutq tovushlarini qisman qabul qiladigan bolalar qabul qilinadi. Zaif eshituvchilar internat maktabiga nutq eshitish qobilyatidan 30dan 75dBgacha mahrum boʻlgan, nutqni 3metr masofadan tushunadigan, eshitish nuqsoni sababli nutqi toʻliq rivojlanmay qolgan bolalar va maktabgacha hamda maktab davrida eshitish qobilyatini yoʻqotgan nutqi saqlanib qolgan bolalar qabul qilinadi. Bunday bolalar Respublika, viloyat, shahar xalq taʼlimi boshqarmasi tomonidan rashkil etilgan tibbiy psixologik-pedagogik komissiya tomonidan koʻrikdan oʻtkaziladi va oʻqishga yoʻllanma beriladi.

Maktabgacha davrdagi tarbiya xalq taʼlimi tiziming poydevori desak mubolagʻa boʻlmaydi. Eshitishda nuqsoni boʻlgan bolalar uchun maktabgacha tarbiya muhim ahamiyatga ega, bunday bolalarda;

1. Bilish psixologik jarayonlarini shakllantirish
2. Intellektual faoliyatni shakllantirish
3. Ogʻzaki nutqni shakllantirish
4. Tabiatni haqida tasavvur va tushunchani shakllantirish

kabi vazifalarni barchasini oʻyin, maxsus oʻqitish va mehnat jarayonida amalga oshirish kerak. Bolalar bogʻchasida surdopedagog bolani hamma kabi mehnat qilishga, muloyimlikka, ozodalikka rioya qilishga oʻrgatadi.

Eshitishda nuqsoni boʻlgan shaxslar uchun ona tili-daktil(imo-ishora) tili hisoblanadi. Ammo, maktabgacha yoshdagi bolalarni teng integratsiya qilishni taʼminlash, keyinchalik hayotda oʻz oʻrnini topish uchun bolajonlarni nutqini shakllantirishga katta eʼtibor qaratiladi, bunday bolalarning nutqini shakllantirish murakkab jarayon hisoblanadi. Kar bolada eshitish muammosi chuqurligi sabab u nutqni mustaqil egallay olmaydi. Kar bolalarda olib boriladigan korreksion mashgʻulotlarda tovush tebranishlarini havo-suyak orqali his qildirib, teri tuyish orqali his qildirib farqlash ustida ishlanadi. Ogʻzaki nutqni shakllantirishda eshituv analizatori-nutqini harakatga keltiruvchi analizatorlar ishtirok etadi. Eshitishda nuqsoni boʻlgan bolalarning ogʻzaki nutqini rivojlantirish yoʻllari muntazam oʻrganib borilishi shart. Yaʼni eshitish qobilyatini shakllantirish, psixologik, korreksion pedagogik jihatdan

tayyorgarlik va lug`at boyligini oshirish zarur. Nutqiy materialni idrok qilishning asosiy usuli eshituv orqalidir, yakka mashg`ulotlar davomida materialni besh marta takrorlaganda ham eshitib idrok qila olmasalar o`quvchilarga eshituv ko`ruv taklif qilinadi, keyin esa faqat eshitib idrok qilishga beriladi, shuning uchun eshituv, ko`ruv yordamchi qo`llanma sifatida foydalaniladi. Yakka mashg`ulotlarda nutqning daktil formasidan faqatgina o`quvchi nutqni ayta olmay qolgandagina ishlatiladi.

Nafas va ovoz mashqlarini qo`yishda asosan uch usuldan foydalaniladi.

1. Taqlid usuli.
2. Mexanik usul.
3. Aralash usul.

Taqlid usuli o`z navbatida to`rtga bo`linadi; eshitish asosida taqlid qilish, ko`rish asosida taqlid qilish, eshitib ko`rish asosida taqlid qilish, eshitib ko`rib, taktil tebranish his qilib taqlid qilish. Bu usul taqlidga asoslanadi. O`quvchi bor analizatori orqali o`qituvchi namoyish qilganini qabul qiladi va qaytaradi. Taqlidning hamma bosqichlarida talaffuzni korreksiyalashda u yoki bu talaffuz ko`nikmalarini dastlabki shakllantirishda qo`llaniladi.

Mexanik usul. Bunda o`qituvchi o`quvchini biron bir nutq a`zolariga ta`sir etib zarur harakatni yuzaga keltiradi. Bu usuldan foydalanib bir qancha mashqlar o`tilgandan keyin o`quvchini ongida kinestezik ta`sir izlari saqlanib qoladi va o`quvchi mexanik usulsiz kinestezik va eshituv nazoratiga tayangan holda tovushlarni takrorlashga harakat qiladi. Bu usulda o`qituvchi o`zi bilmagan holda harakatlarni bajarishi bu usulning xususiyati hisoblanadi.

Aralash usul. Bu usulda yuqoridagi ikki usul uyg`unlashadi. O`quvchi o`qituvchining nutq a`zolarini harakatini ko`rib o`z nutq a`zolarini harakatlantiradi.

Bu usulni bola to`liq amalga oshirolmaydi, bunda o`qituvchi ung yordam berishi zarur. O`quvchi o`qituvchi taklifi asosida u yoki bu nutq organlar harakatini ishlab chiqaradi. O`qituvchi talab qilayotgan tovushni to`g`ri talaffuz qilishga yordam beradi.

Hozirgi kunda Respublikamizda alohida ta`lim ehtiyojlari bo`lgan ta`lim tizimiga alohida e`tibor berilmoqda. Kar va zaif eshituvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta`lim muassasalarining bilim sifatini oshirish, ularga qulay shart-sharoitlarni yaratish va bu yerda ta`lim olayotgan bolalarni to`laqonli

sogʻlom jamiyatga integratsiya qilish boʻyicha izchil ishlar olib borilmoqda. Jumladan „Zamin Education“ sinflari. Fond xabariga koʻra, bu yerda oʻquvchilar axborot texnologiyalari boʻyicha koʻnikmalarni egallaydi, Scratch, Arduino, Minecraft dasturlash tillari va robototexnika asoslarini oʻrganadi.

Loyihani 2021-yilda amalga oshirish davomida 234ta kompyuter va 18ta interaktiv doska eshitish qobiliyati zaif va kar bolalar uchun 18ta ixtisoslashtirilgan maktabning barchasiga oʻrnatildi. „Zamin Education“ sinflari uchun zamonaviy metodloyiga ishlab chiqilgan boʻlib, maktab oʻqituvchilari ushbu metodlarga tayangan holda bolajonlarning dars jarayonlarini oʻzlashtirishiga yordam beradilar.

Tayyorlov va 1-sinflarda yakka mashgʻulotlarning yillik rejasi oʻquvchilarni tovushga oʻrgatishga moʻljallangan. Oʻquv yili boshida eshitish kabineti mudiri va yakka mashgʻulot oʻqituvchisi tomonidan olib borilgan ikki haftalik oʻrganish davri ish mazmuni tayyorlov va 1-sinflarda ancha boshqacharoq. Bu oʻziga xoslik kar va zaif eshituvchi bolalarning yosh xususiyatlari va maktab taʼlimiga moslashib ketishi bilan bogʻliq. Bu yoshdagi bolajonlar hali mustaqil boʻlmaydi, yangi muhitga oʻrganib ketishida kimgadir muhtojlik sezadi. Shuning uchun tekshirish usullari oʻyinga yoʻnaltirilgan hamda tez-tez oʻrganuvchan vaziyatlarga tayyor boʻlishi oldindan talab etiladi. Shu bilan bogʻliq ravishda tayyorlov va 1-sinflarda yakka mashgʻulotning ish rejasi asosan „Tovush qoʻyish“ ga yoʻnaltiriladi. Ikki yil davomida bolalar egallayotgan til qonuniyatlaridan kelib chiqqan holda tovushlarning hosil boʻlish oʻrni, usuli hamda ovoz va shovqinning ishtirokini eshitib, eshitib-koʻrib, koʻrib, his-qilib, sezib talaffuz qilishga oʻrgatadilar.

Xulosa oʻrnida shuni aytishim kerak har bir eshitishda nuqsoni boʻlgan bola uchun yakka mashgʻulot muhim ahamiyatga ega boʻlib, nutqni oʻzlashtirish osonlashadi. Bu mashgʻulotlarda bolaga yoqadigan metodlardan foydalanish tavsiya etiladi. Eshitishda muammosi boʻlgan bola boshqa sogʻlom bolalardan bir muncha farqli ravishda yangi muhitga adaptatsiya hosil qilishi va mashgʻulotlarni oʻzlashtirishi qiyinroq kechadi. Yakka mashgʻulotlarda oʻqituvchi oʻquvchini ikkilamchi nuqsonlarini bartaraf etishga va bolada yangi koʻnikmalar hosil qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar;

1. Nazarova.D.A. Mamarajabova.J.M. ``Maxsus pedagogika-surdopedagogika``. 2020-yil.
2. Hamidova.M.U. ``Maxsus pedagogika``. 2018-yil.
3. Ayupova.M.Y. ``Logopediya`` darslik. 2019-yil.
4. Mo`minova.L.R. ``Bolalarni logopedik tekshirish va o`qitish``.1992-yil.

